

Severovýchodní Súdán „Zapomenutý konflikt“ v širší perspektivě

JAN ZÁHOŘÍK

Northeastern Sudan: a forgotten conflict in a broader perspective

Abstract: The study deals with the so far mostly unaccented problem of the conflict in Northeastern Sudan. In contrast to the Darfur crisis, the conflict in NE Sudan is in progress without attracting any greater amount of international attention. In the text, I examine the development of the general marginalization of the inhabitants of the region in the context of the Sudanese politics since independence until the present time. The main issues of the study are the ethnicization and economization of the conflict and its international consequences. These consequences are still only latent, but the lack of conflict management might contribute to the spread of tensions abroad, as was the case with Darfur. I then argue that the passivity of the international society, as in the case of Darfur, makes certain that there is no chance for the NE Sudan conflict to be quickly resolved. As a conclusion, I suggest a solution to the crisis in the form of a broader engagement of regional organizations and states, especially IGAD (Inter-Governmental Agency for Development).

Key words: Sudan, Beja, conflict, ethnicity, crisis, war, terrorism.

V následující studii budu diskutovat o dvou problematikách, souvisejících se Súdánem. Za prvé, snažím se poukázat na severovýchodní súdánský region, který zůstává v porovnání s Dárfúrem či s Jihem¹ téměř nepovšimnut, jako na jedno z ohnisek vnitrostátního napětí. Za druhé, pokusím se nastínit možné mezinárodní důsledky překračující hranice Súdánu v souvislosti se zmíněným konfliktem. K tomu je užitečné si nejprve vyjasnit několik základních pojmů, s nimiž budu nadále operovat a které charakterizují konflikt (nejen) v severovýchodním Súdánu. Těmi pojmy jsou etnizace a ekonomizace konfliktu, k nimž zde podle mého názoru dochází. Současný konflikt v severovýchodním Súdánu je důsledkem dlouhotrvající marginalizace, jež provází jak etnizaci, tak i ekonomizaci konfliktu.

V této studii nejprve představím historický přehled a vývoj, jak se utvářelo konfliktní podhoubí v severovýchodním Súdánu a které aspekty přispěly k jeho vyostřování. V historickém úvodu budu diskutovat o zmíněném konfliktu v jeho regionálním a mezinárodním rozměru. Domnívám se, že zatímco z historického hlediska dominovala soupeření mezi daným regionem a vládou v Chartúmu otázka etnicity a diskuze o povaze náboženství, poslední zhruba desetiletí se nese ve znamení čím dál větší ekonomizace konfliktu. Té se bude týkat zejména předposlední kapitola této studie, kde pomocí teoretického konceptu ekonomizace vysvětlím příčiny konfliktu. Zároveň nabízím tamtéž možná řešení a východiska.

Přesto, že označuji tento konflikt za „zapomenutý“, což by mohlo vytvářet dojem naprosté nedůležitosti, nastiňuji v následujících odstavcích konsekvence, jež by vzrůstající napětí a odkládání jeho řešení mohly mít (či již mají) pro celý region z mezinárodního hle-

diska. Je třeba si uvědomit na jedné straně blízkost Arabského poloostrova, na druhé straně strategickou polohu severovýchodní Afriky (nazývané též Roh Afriky) z hlediska politiky USA na Blízkém a Středním východě. Spojené státy si zejména po 11. září 2001 uvědomily důležitost stability tohoto regionu, který se vzhledem ke stavu, v jakém se nacházelo Somálsko, mohl stát útočištěm či dalším dějištěm teroristických útoků a působištěm jejich protagonistů.

Dovolím si ještě upřesňující popis struktury práce. V úvodní kapitole se věnuji vysvětlení pojmů etnizace a ekonomizace, ale též marginalizace, jež s předchozími pojmy souvisí. V kapitole Cesta k postupné marginalizaci severovýchodního Súdánu ozřejmují vývoj postavení Bedžů v novodobých dějinách Súdánu, což je nutným předpokladem pro pochopení současného stavu. Současným postavením Bedžů v Súdánu se zabývám v následující kapitole Bedžové v rámci politického uspořádání Súdánu. Zde se zaměřuji na významné aspekty a aktéry současného dění. Rozdmýchávání etnického násilí je další kapitolou, kde se zabývám tím, jak docházelo zejména v osmdesátých letech minulého století k rozdmýchávání etnického napětí v severovýchodním Súdánu. V kapitole o regionálním rozměru celého konfliktu se zabývám jeho přesahy do Etiopie a do Eritreje, na což navazuje kapitola o Mezinárodním společenství, kde analyzuji súdánský konflikt z hlediska Organizace spojených národů, Africké unie a srovnávám konflikt v severovýchodním Súdánu s konfliktem v Dárfúru. Z pozice mezinárodních vztahů je tato část nejdůležitější. Teprve v další kapitole shrnuji vliv ekonomických faktorů na konflikt v severovýchodním Súdánu a v závěru této studie navrhuji pak řešení situace, přesahující hranice samotného Súdánu. Vzhledem k tomu, že majoritní společnosti v severovýchodním Súdánu jsou Bedžové, bude toto etnonymum hlavní náplní studie.

ETNIZACE A EKONOMIZACE KONFLIKTU

Již v dobách studené války se hovořilo o tom, že zejména v Africe měly tamní konflikty též své ekonomické příčiny. Tato skutečnost se naplno projevila po pádu bipolárního rozdělení světa a dnes můžeme souhlasit s tvrzením, že „*charakteristickým rysem současných ozbrojených konfliktů je jejich ekonomizace, že ozbrojené násilí je čím dál více motivováno hrabivostí na jedné straně i snahou po zabezpečení prostředků obživy na straně druhé*“ (Tomeš, 2007 a, s. 149). Mnohdy až „brutální“ příklady ekonomizace konfliktů jsme mohli sledovat zejména v Sierra Leone a v Demokratické republice Kongo. V Sierra Leone dokonce vůdce guerillové RUF Foday Sankoh podmínil účast ve vládě ovládnutím Ministerstva pro těžbu (Tomeš, 2007 a, s. 150). Jiří Tomeš (Tomeš, 2007 a, s. 151) ve své studii dospívá k závěru, že válka je pokračováním ekonomických vztahů jinými prostředky a že napojení aktérů konfliktů na globální ekonomiku jen přispívá k prodlužování či neustálému obnovování konfliktů.

Důležitou součástí dvou daných konceptů, tedy etnizace a ekonomizace konfliktu, je podle mého názoru termín marginalizace. Marginalizované skupiny jsou z hlediska etnizace konfliktu ty, které jsou nějakým způsobem ostrakizovány, stigmatizovány, stereotypizovány. V poslední době rozvíjející se historická imagologie považuje stereotypizaci nepřítelů za hlavní součást boje proti němu a zejména za prostředek legitimizace konfliktu (Mikkonen, 2007). Nezasupitelnou roli v této stereotypizaci hrají právě média. Marginalizaci v ekonomickém slova smyslu pak lze zjednodušit na nemožnost podílet se na ekonomickém životě země, na odepření přístupu ke zdrojům bohatství a k výnosům z nich plynoucím.

Pokud budu v následujících odstavcích hovořit o etnizaci konfliktu, mám tím na mysli především sílící potřebu stereotypizace a vyostřování vzájemných dělítek mezi dvěma skupinami. Filip Tesař k etnizaci politických konfliktů dodává, že ji lze velmi rychle spustit, „*a to možná právě díky znalosti toho, jak se identity vytvářejí, a vlivu médií a masové manipulace, o nichž nás poučily mocenské konflikty 20. století*“ (Tesař, 2007, s. 113). Etnizace konfliktu v Súdánu se utvářela nejprve mezi dvěma entitami, arabizovaným Seve-

rem a černošským Jihem, abychom použili zjednodušující klišé. Hlasatelé nacionalismu na obou stranách konfliktu usilovali o vyhlášení nezávislosti či o ovládnutí zbytku země. Do této kategorie patřilo například hnutí Anyanya, působící od padesátých let minulého století v jižním Súdánu, stejně jako vládní Národní islámská fronta (NIF), jež etnizaci doplnila o náboženský prvek s akcentem na plošné uplatnění islámu a práva *šaría* (*šari'ca*) a tím pádem i na vytvoření islámského státu.

Významnou roli při etnizaci a eskalaci konfliktu hrají média. O vlivech médií a masové manipulace v souvislosti s etnizací konfliktů jsme se v Africe mohli v nedávné minulosti nejlépe přesvědčit v souvislosti s konfliktem ve Rwandě a v Burundi, kde média hrála výraznou úlohu při mobilizaci mas (*Lemarchand, 1996*). Kromě médií hraje důležitou roli v mnoha afrických konfliktech jejich internacionalizace, tedy jejich přenesení do sousedních zemí. Tak tomu bylo nejen ve Rwandě/Burundi, odkud se konflikt přenesl do Zairu (dnes Demokratická republika Kongo), ale i v případě Súdánu, kde došlo k tomu, že se konflikt z jižního Súdánu přenesl i do etiopské provincie Gambella, dárfúrský konflikt je v současnosti hrozbou i v Čadu a napětí na severovýchodě mělo zejména v době eritrejsko-etioopského konfliktu odezvu i v Eritreji, respektive v Etiopii.

CESTA K POSTUPNÉ MARGINALIZACI SEVEROVÝCHODNÍHO SÚDÁNU

Území dnešního Súdánu prošlo za posledních několik set let nelehkým obdobím dezintegrace, respektive existencí několika nezávislých států či sultanátů a vzrůstajícími rozpory mezi arabizovaným Severem a křesťansko-animistickým Jihem. Jižní Súdán zároveň sloužil jako zdroj pro obchod s otroky. Objevují se informace, že i v dnešní době tento obchod trvá (*Jok, 2001*). Stejně tak se Súdán setkával se snahou různých mocností (Egypta, Velké Británie) o ovládnutí svého mohutného a strategického území. Súdán i v procesu přechodu k nezávislosti zůstal nejednotný, což je dáno tím, že na jeho území žijí desítky různých národů a etnických skupin, které hovoří více jak sto třiceti jazyky.² Sřetává se zde mnoho odlišných kulturních a náboženských vlivů, které utvářely a dodnes utvářejí rozmanitý ráz tohoto státu. Tím si ale Súdán s sebou nese i břímě nejednotnosti, která se přenesla i na pole politické.

Zhruba padesát let nezávislosti Súdánu bylo poznamenáno několika hlavními politickými trendy. Nejprve zde byla snaha Muslimského bratrstva dosáhnout co nejúplnějšího uplatnění práva *šaría* v Súdánu, poté v šedesátých a sedmdesátých letech převládala silně levicová (do konce sedmdesátých let) sekulární politika podporovaná Sovětským svazem a v osmdesátých letech byla nahrazena islámskou ideologií opřenou o právo *šaría*. To jen přililo olej do ohně všem etnickým sporům různých menšin, které nesouhlasily s vládní politikou a považovaly ji za ohrožení vlastních existenčních zájmů. Pocit marginalizace a vykořisťování tak šel ruku v ruce se vzrůstem militantních nálad u Bedžů, tak i mezi jinými etnickými skupinami na jihu a západě Súdánu, kde dodnes trvá vysoký stav napětí (viz *Pettersson, 2003; Johnson, 2004; Woodward, 2003*).

Súdán vyhlásil nezávislost 1. 1. 1956, avšak demokratickým zůstal jen dva roky, než byl po převratu z listopadu 1958 nastolen vojenský režim pod vedením generála Ibrahíma Abbúda. Během první části civilního režimu vládla mahdisticko-chátmíjská koalice, vedená Abdulláhem Chalilem. Během tohoto období se Súdán etabloval na mezinárodním poli vstupem do OSN a do Ligy arabských států a později v šedesátých letech do Organizace africké jednoty (po jejím založení v roce 1963). Přebírat z roku 1958 posvětili i Sádiq al-Mahdí a Sajjíd al-Mirghání, dvě ústřední postavy politického života v zemi, s tím, že armáda nebude stát v čele státu déle, než je nezbytně nutné. Generál Ibrahím Abbúd ujišťoval, že jeho cílem je stabilizace súdánského státu a fungování administrativy.

Cestu postupné arabizace zpomalil převrat z roku 1964 a nastolení civilní vlády. Súdán v té době již prožíval okamžiky občanské války, neboť jižní provincie se nechtěly spokojit s aktuální situací a jejich ozbrojené jednotky podnikaly útoky na vybrané cíle „seveřanů“, při nichž zahynuly stovky lidí. První vzpoury na Jihu začaly již několik měsíců před

vyhlášením nezávislosti, když se některé jižní vojenské jednotky postavily na odpor svým důstojníkům, pocházejícím ze Severu. Na přelomu padesátých a šedesátých let se v jižním Súdánu zformovaly guerillové jednotky zvané Anyanya. Konflikt se postupně přeměnil ve skutečnou občanskou válku, přičemž právě v první polovině šedesátých let dosáhl největší intenzity spolu se snahou o arabizaci Jihu. První fáze občanské války trvala až do roku 1972, kdy podpisem smlouvy v Addis Abebě prezident Nimajrj garantoval Jihu určitou autonomii. Druhá fáze občanské války začala v roce 1983, kdy prezident rozdělil Jih na tři provincie, a tak zrušil předchozí ustanovení z roku 1972.

Největším úspěchem súdánské politické scény a neúspěchem nearabských etnických skupin žijících v Súdánu je uznání této země jako součásti arabského světa, přestože jen asi 40 % obyvatel uvádí jako svůj mateřský jazyk arabštinu. Slovo Arab v súdánském kontextu může vyvolávat určité nejasnosti, které je třeba urovnat. K nesrovnalostem dochází zejména v tom ohledu, že mnohdy se celý súdánský Sever označuje jako arabský, aniž by se rozlišovalo mezi jednotlivými národy, z nichž mnohé nenesou žádné ukazatele, které by měly odkazovat na jejich arabství. Spojení arabství a islámu vneslo do etnické skladby severního Súdánu zmatek v tom, že řada nearabských národů (Bedžové, Fúrové, Nubové a další) přijala na základě své konverze k islámu arabskou genealogii, a tak se stala arabskými národy. Ve skutečnosti si tyto národy zachovaly svou původní etnickou identitu, zvyky a kulturu, ale zároveň vytvořily specifickou etnickou jednotku, kterou někteří badatelé označují jako arabský Súdánc (viz *Aguda, 1973*).

V současném politickém kontextu nelze uvažovat o Bedžích jako o součásti arabsko-súdánských reálií. Právě zejména politické aspekty vedou Bedže k tomu, že se vymezují vůči arabské vládnoucí populaci, a to i přes rozmach arabštiny, která je preferována na úkor jazyků původních nearabských etnik a národů, včetně jazyka to-beđaiiye, který nemá místo ve školních lavicích. Úsilí zachovat a šířit arabštinu i arabskou kulturu vyžaduje předpoklad, že politická a ekonomická kontrola zůstane v rukou Arabů, respektive – jak uvádí Oluwadare Aguda (*Aguda, 1973, s. 177–200*) – arabských Súdánců. Tyto snahy byly naopak stále více odmítány zvláště Bedži, nemluvě samozřejmě o jižním Súdánu. Rostoucí resentimenty na východě, jihu i západě Súdánu vzhledem k zanedbávání původních kultur a jazyků ve prospěch arabštiny a arabské kultury jsou důležitou součástí politických a vojenských konfliktů v moderních dějinách Súdánu. Definování moderního súdánské nacionalismu na základě islamizace a arabizace tak naopak spojilo snahy řady do té doby marginalizovaných národů a etnik, které spolu neměly jazykově, kulturně a společensky příliš mnoho společného, a posílilo politickou jednotu opozice. Islamizační ideologie se tak střetává s ideologií sekulárního státu, kde budou mít všichni obyvatelé rovné podmínky a přístup ke vzdělání i ke zdrojům, a to bez ohledu na svůj etnický a náboženský původ.

BEDŽOVÉ V RÁMCI POLITICKÉHO USPOŘÁDÁNÍ SÚDÁNU

Než přistoupím k další analýze, bylo by vhodné upřesnit etnonym Bedžové. Bedžové patří k nejstarším známým národům v Africe, neboť jsou zmiňováni již ve starověkých a středověkých pramenech. Etnicky a jazykově jsou příbuzní s dalšími kúšitskými populacemi severovýchodní Afriky, jako jsou Afarové, Somálci, Oromové a další národy. Zhruba od 10. století pronikal do této oblasti islám a v 19. století můžeme hovořit o dokončené islamizaci Bedžů. Bedžové nejsou nikterak homogenní skupinou, což dokládá množství kmenových jednotek, majících často různorodé politické vize. K nejvýznamnějším skupinám Bedžů patří kmeny Beni Amer, Hadendowa, Amar'ar a Bišarin. Některé kmeny Bedžů se na konci 19. století účastnily mahdistického povstání, vedeného proti britsko-egyptskému kolonialismu. Od nezávislosti Súdánu se Bedžové pohybovali spíše na politické periferii.

Pokud se týká islámu, mnoho Bedžů se hlásilo k řádu chátmíja, který byl v Súdánu zaveden na počátku 19. století. Dalším významným islámským řádem promlouvajícím do politiky byl ansár, hlásící se k odkazu mahdismu (*Palmisano, 1991; Piguet, 1998*). Přízniv-

ci chátmjí se nacházejí především na severu a východě země, zatímco následovníci ansáru na východě. Bedžové na venkově se hlásí k chátmjí, zatímco především příslušníci kmene Hadendowa následují řád ansár. Rozdílnost v této oblasti jen dokládá problematičnost Bedžů ve smyslu jejich „*etnické příslušnosti, neboť různé klany vykazují odlišnou arabskou genealogii a přistupují ke své etnické identitě jako Bedžové poněkud ambivalentně na základě sdíleného nepsaného jazyka*“ (Morton, 1989, s. 66). Proto byla v roce 1964 vytvořena politická strana s názvem *Beja Congress (BC – Mutammar al Beja)*, složená ze vzdělaných Bedžů a z vážených osobností, k nimž patřil například Muhammad al-Amín Tirík (*Sidahmed, 1995*). Kořeny BC sahají do padesátých let, kdy političtí zástupci Bedžů v Ústavodárném shromáždění utvořili v rámci hlavních stran blok (1954), jehož hlavním úkolem bylo prosazování zájmů Bedžů a jejich regionu. Nicméně, jak ukazuje Peter Woodward (*Woodward, 2003, s. 37*), vznik BC souvisí s nacionalizací a arabizací Súdánu počínaje polovinou šedesátých let minulého století.

Nezávislost Súdánu jde ruku v ruce s růstem nacionalistických hnutí, která vznikala buď již v době před nezávislostí, nebo – jako v případě Bedžů – těsně po vyhlášení nezávislosti. První dvě desítky let nezávislosti byly na Severu poznamenány soupeřením dvou islámských řádů (chátmjí, ansár) a v obecné rovině soupeřením Severu (ovládaného Arabů) a křesťansko-animistického Jihu. Když se Súdán stal nezávislou zemí (jako jedna z prvních v Africe), bylo zapotřebí vyřešit dlouhou řadu otázek, které brzdily stabilitu státu. Největší problémy představovala nedostatečná politická reprezentace všech etnických skupin, ekonomická zaostalost některých regionů, nepatrná státní správa a výrazný kulturně-historický rozdíl mezi Severem a Jihem. Křehká ekonomika a konfliktní síly nenahrávaly stabilnímu režimu, který by byl schopen dovést zemi k ekonomickému růstu. Pro fungující politickou kontinuitu bylo nutné zavést do ústavy prvky regionalismu a decentralizace skrze regionální vlády. První náznaky zavádění těchto principů se řešily již na konferenci v Džubě v roce 1947, kde byla nejdůležitějším tématem inkorporace jižních nemuslimských provincií do súdánské administrativy. Samotní „*jižané*“ ale o své budoucnosti nerozhodovali.

Zatímco ve světovém měřítku se problém Súdánu zjednodušil na konflikt mezi Severem a Jihem, v jiných regionech se tvořily strany, požadující zrovnoprávnění nearabských, ale většinou muslimských národů. Kromě BC to byla například *Darfur Development Front (DDF)*, hlásající multietnickou politiku, směřující k jejich ekonomickým, sociálním a náboženským aspiracím v dárfúrském regionu i v celém Súdánu. DDF operovala skrze své zástupce v Parlamentu nominované za dárfúrský volební obvod, ale na listcích jiných stran. Dalším významným činitelem bylo hnutí *Nuba Mountains Union (NMU)* se základnou v pohoří Nuba v Kordofánu. NMU založila skupina studentů chartúmské univerzity, kteří otevřeně proklamovali svou antiarabskou politiku. Jeden ze zakládajících členů, otec Phillip Abbás, ve svých projevech často upozorňoval na nezájem světové veřejnosti vůči bezpráví páchanému na převážně muslimském obyvatelstvu súdánskému Severu. Někdejší podzemní organizace *Free Negroes Secret Organization* (Tajná organizace svobodných černochů), založená v roce 1954, se rozštěpila právě na BC a NMU (*Beshir, 1982, s. 127*).

Rok po převratu (1964) se konaly volby do zákonodárného shromáždění, jichž se poprvé zúčastnily i nomádské národy. Bedžové v nich získali deset křesel, tedy necelá čtyři procenta 360členného Parlamentu (*Abdel-Rahim, 1990, s. 954*). Nebyla to však jejich první politická angažovanost, neboť již v roce 1954 v tehdejší Ústavodárném shromáždění zformovali blok, který se zakládal zcela na principech regionalismu. Zástupci Bedžů usilovali o co největší zvýhodnění svého regionu, regionalismus je ostatně ústředním bodem jejich politiky dodnes. Díky němu získali deset křesel ve zmiňovaných volbách, kde byli sdruženi v alianci s jižními a núbijskými stranami, které také založily svou politiku na hlásání regionalismu. Volby byly bojkotovány Lidovou demokratickou stranou (*People's Democratic Party – PDP*), tvořící politický protějšek řádu chatmjí. PDP se spojila s Národ-

ní unionistickou stranou (*National Unionist Party – NUP*) a společně vytvořily Stranu demokratické unie (*Democratic Unionist Party – DUP*). V následných volbách v roce 1968 získali Bedžové pouze tři křesla v Parlamentu, což tehdejší předseda BC vysvětloval úplatky, podvody a většími možnostmi tradičních stran (*Morton, 1989, s. 67*). Nová vláda vydržela pouze do roku 1969, kdy došlo opět k převratu, za nímž tentokrát stál Džafár Muhammad Nimajrí.

Džafár Muhammad Nimajrí od počátku své vlády potlačoval činnost opozičních skupin (mezi nimi i BC) a jako jedinou legitimní sílu vytvořil Súdánskou socialistickou unii (SSU). To přispělo k politické marginalizaci (nejen) Bedžů a strana BC tak musela hledat politického partnera. Vzhledem k vnitřní rozštěpenosti se jedna její frakce přikláněla ke Komunistické straně (CP), zatímco druhá hledala podporu mezi stoupenci *Umma Party* (UP). Opoziční strany se nakonec v roce 1977 spojily v jednotnou Národní frontu (NF), která se těšila částečné podpoře i ze zahraničí, mimo jiné z Etiopie či z Libye (*Abdel-Rahim, 1990, s. 955*). V téže době Etiopie řešila problém s národněosvobozeneckým bojem některých skupin v Eritreji, které podnikly sérii útoků proti etiopským cílům, jakožto důsledek nedostatečně vyřešené koloniální minulosti (*d'Almeida-Topor, 2003, s. 268*). Pro mnoho etnik nepopulárním krokem bylo v roce 1983 zavedení islámského práva *šaría*. Od té doby dochází v Súdánu mimo jiné k amputaci rukou zlodějů a k podobným jevům, na něž upozorňují mnohé zahraniční organizace, sledující dodržování lidských práv. Nimajrí také navázal styky se separatistickými eritrejskými skupinami, což ochlazovalo vztahy s Etiopií. V sedmdesátých letech obvinil Nimajrí Etiopii z účasti na přípravě atentátu na jeho osobu (*Abdel-Rahim, 1990; Gilkes, 1990; Tekle, 1994*).

V roce 1980, když Nimajrí vyhlásil svou regionalizační politiku, někteří politici z řad Bedžů, angažovaní na nejvyšší úrovni státní správy, dosáhli spojení rudomořské provincie s provincií Kassala, a tak vznikla Východní provincie. Region ovládli Bedžové, což se projevilo i ve jmenování regionální vlády, kde obsadili devět z jedenácti křesel. Někteří politici pocházeli z řad tradičních kmenových kruhů, zatímco jiní z ekonomické oblasti. Přes stížnosti Bedžů na rostoucí inflaci a nezaměstnanost panovala v této fázi Nimajřího režimu relativní shoda a respekt. Mnoho Bedžů v rurálních oblastech vcelku uvítalo islamizační dekret ze září 1983, který zaváděl právo *šaría*.³ Stinnou stránkou posledních let vládnoucího režimu byl hladomor v polovině osmdesátých let, který přinutil statisíce lidí opustit své domovy v hornatých územích a přesunout se do nížin, kde žebrali podél železnice mezi Port Súdánem a Kassalou. Až do roku 1986 mezinárodní organizace podporovaly jídlem asi 300 tisíc lidí. Politikou Nimajřího vlády v rámci této krize bylo mlčet a nepřipouštět si problémy. Podobnou taktiku zvolil v případě etiopského hladomoru diktátor Mengistu Haile Mariam. Nimajrí označoval súdánský hladomor pouze za otázku etiopských a čadských běženců.

Nimajřího režim skončil v roce 1985. Poslední léta jeho vlády charakterizovaly boje na jihu země, inflace, korupce a všeobecně se zhoršující stav ekonomiky, který vyvolal řadu stávek. Během Nimajřího návštěvy USA se po nekrvavém puči zmocnil vedení státu generál Swar al-Daháb a nastolil vojenský režim. V osmdesátých letech se změnil také úhel pohledu BC na politiku. Zatímco v šedesátých letech se snažil upozornit vládu, aby se věnovala problémům východního Súdánu, v osmdesátých letech se věnoval regionálním změnám. Ústřední vláda v Chartúmu přistoupila na požadavek Bedžů, aby byl guvernér východní oblasti jmenován z jejich řad. Skutečně se pak guvernérem stal vysloužilý generál M. O. Karrár, původem z kmene Amar'ar (*Morton, 1989, s. 68*). Ani tato skutečnost ovšem neznamenala nějaké výrazné zlepšení regionální situace, stejně jako v případě jiných periferních oblastí. Připočteme-li hrozné sucho a hladomor v letech 1984–1985, nebyly vyhlídky Bedžů na lepší budoucnost nijak zářivé.

Po převratu sestavila armáda patnáctičlennou vládu, v níž byli zastoupeni i tři „jižané“, nemuslimové. Přečasná vojenská vláda se snažila vylepšit své vztahy se Sovětským svazem, s Etiopií či s Libyí. Voleb, konajících se o rok později, se zúčastnilo na čtyřicet stran.

Zvítězila UP (99 křesel), následována DUP (63 křesel) a Národní islámskou frontou (NIF), vedenou Hassanem at-Turábím. V červnu 1989 došlo opět k nekrvavému převratu a vlády se chopila vojenská junta bez jasného programu, která se ale opírala o myšlenky Hassana at-Turábího. Vedení státu se ujal generál Omar Hassan Ahmad al-Bašíř. Následující období přineslo rušení nezávislých médií, zákaz politických stran a postupný příklon k islámskému fundamentalismu (*Kropáček, 1996, s. 142–143; Kok, 1992, s. 104–112; Nugent, 2004, s. 444–447*).

Bedžové se již od šedesátých let potýkali se zaváděním arabizace a islamizace, které pronikaly i do škol. V severovýchodním Súdánu byly školy rušeny a na konci devadesátých let dosahoval jejich počet minima.⁴ Jiná situace ve vzdělávání se týkala Etiopie, respektive Eritreje, kde se uchovalo dědictví křesťanských škol, oproti súdánským školám Koránu (*Ahmed, 1999; Mazrui – Wagaw, 1981*). Přebat z konce osmdesátých let znamenal pro Bedže zásadní neshodu s ideologií NIF, která klade důraz na arabskou a islámskou éru súdánských dějin, zatímco Bedžové patří k nejstarším známým národům v celé subsaharské Africe a hrdost na předislámské dějiny je mezi nimi všudypřítomná. Neslučuje se však s oficiální ideologií chartúmské vlády. Napětí mezi Bedži a NIF vyústilo v krizi v roce 1990, kdy byl popraven generál Karrár za údajnou účast při pokusu o převrat (*Sidahmed, 1995*).

Hlavním problémem Bedžů ve druhé polovině osmdesátých let byla ztráta privilegií, která získali v předchozích letech, tedy ztráta regionální vlády a funkce komisaře provincií. Regionální a provincionální politici byli zatýkáni, popravováni či umísťováni do domácího vězení. Regionální moc pak přešla do rukou armády. Někteří představitelé vládnoucí NIF se také pokoušeli obvinít BC z komunismu. Mítinky BC se však konaly zpravidla v arabštině, což lze chápat jako příklon k arabizační politice chartúmské vlády. Představitelé BC se snažili vysvětlit svým stoupencům, že nezastupují pouze (nejpočetnější) kmen Hadendowa, ale všechny kmény Bedžů. Na počátku roku 1986 se BC více přiblížil k Súdánské venkovské solidaritě (SRS), která zahrnovala i jiné strany – Dárfúrskou frontu pokroku (DAF) a Súdánskou národní stranu (SNP) Phillipa Abbáse (*Morton, 1989, s. 71*). Tyto okolnosti přinesly sblížení Bedžů s nubskou komunitou v Port Súdánu.

ROZDMÝCHÁVÁNÍ ETNICKÉHO NÁSILÍ

Výše zmíněné události se netýkaly kmene Beni Amer, který tvoří nejjižnější sociopolitickou jednotku uvnitř společenství Bedžů. Odlišují se zejména tím, že eritrejští Beni Amerové hovoří jazykem tigré, a proto nejsou někdy považováni za Bedže, ale za samostatnou etnickou skupinu. Beni Amerové žijí zejména v Eritreji, v sedmdesátých a osmdesátých letech migrovali do Súdánu kvůli lepším životním podmínkám jako uprchlíci před válkou mezi Etiopií a Eritreou. David R. Smock (*Smock, 1982, s. 451–465*) ve své studii uvádí, že kupříkladu prostituce v severovýchodním Súdánu byla od šedesátých let dominantou eritrejských uprchlíků, z nichž největší procento tvořili právě Beni Amerové. Zatímco v padesátých a první polovině šedesátých let Beni Amerové a další pastevci migrovali přes súdánsko-eritrejskou hranici kvůli lepším pastvinám, jak bylo po staletí zvykem, od druhé poloviny šedesátých let tomu tak bylo výhradně v důsledku konfliktu mezi separatistickými silami v Eritreji a etiopskou armádou (*Tekle, 1994; Woodward, 2003*). Beni Amerové se usazovali hlavně v Port Súdánu a v jeho okolí, neboť zde očekávali lepší podmínky k přežití. Tito Beni Amerové vnesli do vzájemného soužití v Port Súdánu a v jeho okolí značné napětí, které vyústilo v sérii násilností (viz dále). Hlavními aktéry těchto nepokojů byli kromě Beni Amerů Nubové.

Nubové v Port Súdánu byli vždy značně jednotní, což vychází nejen z jejich pozice v Súdánu, ale i z ekonomické role v Port Súdánu a ze specifické historie perzekucí v přítavním městě. Většina Nubů ve městě se živí jako dělníci, zatímco ženy často provozují prostituci či nelegální výrobu alkoholu. Několik násilných útoků proti Nubům v šedesátých a sedmdesátých letech vedlo k nelegálnímu zabránění části půdy v jihozápadní městské

čtvrti, kde se Nubové usadili a kterou pojmenovali Deim Phillip. Jediným dalším místem, kde Nubové v Port Súdánu žijí, je Deim Mayo, který obývají spolu s Beni Amery. Většina Nubů jsou muslimové, ale nalezneme mezi nimi i menšiny křesťanů a animistů. Tato vnitřní náboženská pluralita ovšem nijak nenarušuje jejich etnickou identitu. Beni Amerové pracují v této oblasti také jako dělníci; ačkoli se považují za Súdánce, jsou to přistěhovalci, jimiž se ve svém výzkumu zabýval Jonathan Bascom (*Bascom, 1990, s. 416–430*). Poněkud ambivalentní postavení těchto migrantů poznamenalo jejich vztah k etnoregionální politice, někteří se vůbec neúčastnili žádných politických kroků, jiní se zase připojili k Muslimskému bratrstvu, respektive k Národní islámské frontě.

K vystupňování napětí mezi oběma etnickými skupinami došlo zejména zásluhou velké vlny uprchlíků z Eritreje v sedmdesátých letech. V roce 1986 již tito Beni Amerové okupovali většinu území mezi čtvrtí Deim Phillip a čtvrtí Dar al Naim. K rozhořčení Nubů přispělo i to, že byt šlo o státní příslušníky Eritreje, respektive Etiopie, byli Beni Amerové registrováni jako voliči pro volby v Súdánu, čímž se výrazně zvedla voličská základna NIF. Zhoršující se ekonomická situace v Port Súdánu, růst napětí mezi Beni Amery a SNP hrozily poškodit i vztahy mezi SNP a BC. K eskalaci násilí došlo v lednu 1986 masakrem v autobuse, v němž zahynulo sedm Nubů. Odvetou bylo vraždění nevinných obyvatel města. Rozčilení a ozbrojení Nubové zastavovali muže a kladli jim otázku ohledně jejich etnického původu. Pokud zazněla odpověď „Beni Amer“, byl takový muž zabit (*Morton, 1989, s. 73*).

V důsledku násilností se mnoho rodin Beni Amerů rozhodlo opustit svá bydliště a asi dva tisíce lidí se přesunulo k deltě řeky Tokaru, blíže k eritrejské hranici. Mezitím se v městské radě dohodli vůdci znesvářených stran na kompromisním řešení, kdy se měli všichni vyhnání vrátit do svých domovů a vláda jim přislíbila určité kompenzace. Usnesli se také na tom, že v případě předešlých násilností nešlo o etnickou nenávist, ale o nedorozumění. Mír v Dar al Naimu pomáhala udržovat armáda, aby zajistila klidný průběh voleb. V té době vystoupil jeden vlivný představitel BC s prohlášením, že všechny vykořisťované skupiny ve městě, Bedžové, Beni Amerové, Nubové a „jižané“, by měly spojit své síly proti společnému nepříteli – *munducuru*, což je hanlivý název (pocházející z jihu Súdánu) pro Araby (*Johnson, 2004, s. 138*).

REGIONÁLNÍ ROZMĚR

Súdánští Bedžové neusilují o samostatnost, snaží se pouze získat větší míru autonomie. Odlišná je situace v Eritreji, kde byli příslušníci kmene Beni Amer seskupeni pod muslimskou Frontou za osvobození Eritreje (ELF), mající kořeny v Súdánu, která se ovšem rozpadla. Po vítězství Lidové fronty za osvobození Eritreje (EPLF), organizace, která usilovala o konec etiopské dominance, zůstaly početné skupiny Beni Amerů v Súdánu. Těsně po skončení eritrejsko-etioipského konfliktu v roce 1991 vznikla bojovná skupina Eritrejský islámský džihád (EIJ), která začala ihned podnikat útoky na eritrejské území. Tamní úřady tomuto dění nevěnovaly příliš velkou pozornost až do doby, kdy v roce 1994 eritrejská armáda zadržela několik súdánských ozbrojenců. *Eritrean People's Liberation Front* (EPLF), která za války našla útočiště v Súdánu, znamenala během eritrejsko-etioipského konfliktu přínos pro Bedže, neboť jim za jejich podporu poskytovala služby, které súdánská vláda zanedbávala. Snaha chartúmské vlády podporovat islámskou obrodu v nezávislé Eritreji po pádu Mengistova režimu tak měla negativní důsledky a konflikt v severovýchodním Súdánu hrozil vyústit v mezistátní napětí. Zároveň přispěl k vojenskému sblížení Beja Congressu se Súdánskou lidovou osvobozenou armádou (SPLA), (*Johnson, 2004*).

V roce 1993 se obyvatelé Eritreje vyslovili pro nezávislost své země na Etiopii. Po klidné rozdělení netrvalo však dlouho. V roce 1998 se rozhořel konflikt o hornaté území zvané Yirga. Od vyhlášení nezávislosti zde nebyla na několika místech vůbec vytyčena hranice. Navíc po zavedení nové eritrejské měny – nakfa – došlo mezi oběma zeměmi i k ekonomickým sporům. V prosinci 1994 eritrejský prezident Afeworki přerušil diplo-

matické styky se Súdánem pro podezření z výcviku několika set „teroristů“ súdánskou vládou. Své znepokojení přednesl též v rámci Organizace spojených národů. Podobná událost se téhož roku odehrála v opačném pořadí, když Súdán obvinil Eritreu z výcviku „rebelů“ ve výcvikových táborech v Eritreji. V obou případech měli být těmi „rebely“ Bedžové (*Sidahmed, 1995*). Islámské bojovné skupiny pronikaly do Eritreje ze Súdánu a některá území Bedžů byla po sérii násilných střetů mezi vládními a opozičními jednotkami využívána pro výcvik teroristů.

Některé farmy a plantáže mohly být využívány pro financování podobných projektů. Nejaktivnějším byl v tomto ohledu v současnosti nejhledanější terorista světa Usáma bin Ládín, jemuž Súdán poskytl v letech 1991–1996 útočiště. Usáma bin Ládín zřídil v Súdánu několik stavebních firem a dalších projektů, pomohl mu také vyřešit jeho dluh s Ruskem za nákup zbraní a za odměnu mu chartúmská vláda poskytla půdu okolo Port Súdánu. Tam zajišťoval výcvik takových hnutí jako Hizballáh, Hamás, Eritrejský islámský džihád (EIJ) či Oromský islámský džihád (OIJ), (*Petterson, 2003, s. 113–118*). Zájmy místního obyvatelstva byly vládou zcela ignorovány a vláda znemožňovala publicitu jakýchkoliv opozičních názorů nebo námitek. Za existencí výcvikových táborů lze hledat i finance přicházející z Íránu, organizace Human Rights Watch ve svých zprávách uvádí přítomnost íránských „školitelů“ v těchto zařízeních. V letech 1995 a 1996 hostil prezident Afeworki sérii konferencí, jichž se účastnili zástupci súdánské opozice (níže zmíněná asmarská deklarace). Výsledkem byl vznik Národní demokratické aliance (NDA), která se vyslovila pro společný program na obnovu Súdánu, což zahrnovalo mimo jiné vytvoření sekulárního státu (*Keller, 2004*). Kromě UP, DUP a SPLA se do NDA zapojily i menší politické opoziční subjekty, včetně BC. V polovině devadesátých let zahájila operace Súdánská spojenecká fronta (SAF), multietnické vojenské sdružení, jehož cílem bylo svržení islámského režimu v Chartúmu. Své vojenské kroky tak koordinovaly oddíly Súdánské lidové osvobozené armády, Súdánské spojenecké fronty i Beja Congressu.

V současné době existuje rozsáhlá súdánská exilová opozice, která ale nemá jednotný postoj v otázce budoucnosti Súdánu. Zatímco politické síly jižních provincií by si přály spíše samostatnost, Bedžové se spokojují s autonomií. Opozici, sdruženou do NDA, zastupují představitelé všech pod ní spojených bloků. Za BC je to Amin Šingrai, za UP Sadiq al-Mahdí, DUP představuje M. O. al-Mirghání, „jižanskou“ SPLA zastupoval John Garang. Dalšími představiteli jsou bývalý ministr zahraničí Mansúr Chálid a vůdce Súdánských spojeneckých sil (SAF) Abdal Aziz Chálid.⁵ Vojenské aktivity ve východním Súdánu začaly být vzhledem ke sjednocení opozice koordinovanější, ale UP a DUP se jich účastnily jen malou měrou, nejaktivnější byly BC a SPLA, nově pak také Nová súdánská brigáda (NSB), zřízená pod vedením SPLA. Vojenské operace se omezovaly na guerillové úderky proti vojenským cílům okolo Kallabatu, Kassaly a podél silnic mezi Port Súdánem a Kassalou a Chartúmem a Port Súdánem. Zde byly nejčastějším terčem ropovody. Podporu NDA systematicky poskytovala Etiopie, Eritrea i Uganda, mající zájem o svržení stávajícího súdánskému režimu (*Nugent, 2004, s. 448*).

V roce 1996 se súdánský režim snažil legitimizovat uspořádáním voleb, těch se ale odmítla zúčastnit opozice. Hospodářská a bezpečnostní situace v zemi dosáhla nejkritičtějšího stupně v letech 1997 a 1998 (*d'Almeida-Topor, 2003, s. 272*). I přes mezinárodní pomoc zůstává tento region nebezpečnou rozbívkou. V roce 1996 uvedl vůdce BC pro deník *al-Chalej* ze Spojených arabských emirátů, že jeho organizace se účastní bojů na východní hranici od roku 1993 a že jejím hlavním cílem je odstranění vládnoucího režimu. Odmítl také jakékoli vyjednávání se zástupci Národní islámské fronty.

Poslední vývoj ve zmiňovaných oblastech nedává žádné optimistické naděje na pronikavé změny pro národ Bedža. Súdán i nadále zůstává v rukou islamistů a Eritrea po válce s Etiopií teprve hledá vlastní identitu, přičemž autoritativní vláda Isaiase Afeworkiho nedává příliš nadějných vyhlídek na demokratizaci a progresivní politiku vůči etnickým menšinám. Problematickým tématem, které vnímají politici Bedžů, je mediální pozornost,

kteř se jejich lidu dostává. Světová média informují v případě Súdánu pouze o kritických situacích v Dárfúru a v jižních provinciích, ale muslimské oblasti na severu země zůstávají stranou pozornosti, byť zde mnohdy dochází k podobnému porušování lidských práv jako v již zmíněných oblastech. OSN i další světové organizace věnují značnou pozornost vyřešení konfliktu na jihu a západě země, ale východní a severovýchodní oblasti zůstávají opomenuty. Zástupci BC se už mnohokrát snažili upozornit světovou veřejnost na utrpení tamních obyvatel, trvající již desítky let. Propuknutí eritrejsko-etiopejské války v letech 1998–2000 znamenalo, že se súdánská opozice již nadále nemohla spoléhat na eritrejskou podporu. Zároveň to však v žádném případě nezpůsobilo posílení pozic súdánské vlády v intencích ozbrojeného boje ve východním Súdánu.

MEZINÁRODNÍ SPOLEČENSTVÍ

Severovýchodní Afrika je stále považována za region, který je (spolu s guinejským pobřežím Afriky – Côte d'Ivoire, Sierra Leone, Libérie a centrálními/východními oblastmi Konga) nejvíce zmiňován konflikty v rámci celé subsaharské Afriky (Keller, 2004). Nejčastější příčinou těchto konfliktů je nedořešená koloniální minulost, která se týká Somálska, Džibutsku a právě Súdánu. Modernizace a konec studené války pak přispěly k eskalaci napětí i k internacionalizaci konfliktu (například Dárfúr a Čad). Edmond Keller uvádí jako hlavní problém překážející snadnému vyřešení regionálních konfliktů zejména „*kulturní pluralismus, reprezentovaný etnicitou, náboženstvím a soupeřícími vizemi o budoucnost*“ (Keller, 2004, s. 48–49) dané země.

Z mezinárodního hlediska je nepochybné, že dlouhotrvající konflikt mezi Severem a Jihem měl daleko závažnější souvislosti, spočívající zejména v pohybu statisíců uprchlíků, vyhnaných bombardováním z jižního Súdánu do sousedních států, Ugandy a Etiopie (Keller, 1998). Poté, kdy byl oficiálně konflikt Severu s Jihem ukončen (2004), přetrvaly a paradoxně se zintenzivnily konflikty v Dárfúru, v Kordofánu a na severovýchodě. Tyto konflikty je však možné vnímat i v souvislosti s mezinárodním terorismem, což je fenomén poslední doby.

Přesto, že Afrika hraje poměrně marginální úlohu v boji proti terorismu, který vyhlásila vláda USA po 11. září 2001, nalezneme zde několik aktérů, kteří se vyznačují pro Washington strategickou důležitostí. K nejstrategičtějším partnerům USA pro boj s terorismem v severovýchodní Africe patří bezesporu Etiopie a Súdán. První vzhledem k blízkosti chaosu zmiňovanému, a tedy potenciálně nebezpečnému Somálsku, druhý vzhledem ke své velikosti, k vnitropolitickému a náboženskému charakteru a k blízkosti Arabského poloostrova. Po 11. září Súdán poskytl Spojeným státům řadu informací ohledně pohybu osob podezřelých z terorismu na jeho území. Těsně po 11. září někteří afričtí vůdci (jako například keňský prezident Daniel arap Moi) okamžitě prohlásili, že se jejich země též staly obětmi terorismu. Spojené státy však považovaly v Africe dva regiony za potenciálně nebezpečné z hlediska mezinárodního terorismu, právě Somálsko a Súdán (de Waal – Abdel Salam, 2004 a).

Nezastupitelnou roli při řešení napětí v severovýchodní Africe musí hrát (a též hraje) mezinárodní společenství, reprezentované na straně jedné Organizací spojených národů, na straně druhé Africkou unií (AU) a především regionálním sdružením – Mezivládní agenturou pro rozvoj (*Intergovernmental Agency for Development – IGAD*). Tato studie má tak kromě interní roviny i rovinu internacionální. Zatímco o interní rovině konfliktu můžeme hovořit až do devadesátých let minulého století, poslední desetiletí se odehrává ve znamení internacionalizace, která je způsobena několika faktory. Za prvé, od roku 1996 došlo ke sjednocení opozičních sil bojujících proti súdánskému režimu, za druhé, Súdán navázal důležité ekonomické vztahy zejména s Čínou, za třetí, strategie protivládního boje se přesunula k útokům na ropná zařízení, která se nacházejí v zahraničních rukou. Cílem této strategie bylo přilákat pozornost mezinárodní veřejnosti a zejména OSN a upozornit na to, že ropa je využívána pouze jednostranně pro účely vládní garnitury.

Terorismus v severovýchodním Súdánu dosud nenabyl mezinárodního rozměru a je zaměřen spíše na sabotážní akce, související s ropovody zahraničních společností, jejichž hlavním centrem je přístav Port Súdán. K jednomu z posledních vážných incidentů došlo na konci ledna 2005 v Port Súdánu, když vládní jednotky rozehnaly střelbou pokojnou demonstraci, požadující rovná práva pro Bedže a přístup ke zdrojům. Podle údajů BC bylo zabito 29 lidí, desítky jich byly zraněny a asi 169 zatčeno. V červnu 2005 informovala britská televizní stanice BBC o nepokojích ve východním Súdánu. Televizní diváci tak mohli sledovat stěžejní problémy této oblasti zkoncentrované do nedostatku zdravotní péče, krize vzdělávacího systému, vysoké míry podvýživy a enormně vysoké zgramotnosti (BBC uvádí hrozivých 95 % negramotných v severovýchodním Súdánu).

I když se severovýchodní Súdán netěší takové pozornosti v mezinárodním měřítku jako třeba Dárfúr, neznamená to, že by zde neprobíhala žádná snaha o jeho revitalizaci ze strany mezinárodního společenství. V devadesátých letech jsme mohli sledovat OSN vedený projekt *Operation Lifeline Sudan*, na nějž do jisté míry navázal americký program STAR (*Sudan Transitional Assistance and Relief*), zaměřený na oblasti kontrolované opoziční NDA. Jde zejména o východní Súdán, o Nubu Mountains a o oblasti, v nichž SPLA konsolidovala svou moc. Zmíněný program byl nakonec zastíněn činností Agentury Spojených států pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development – USAID*), která se od roku 2000 odhodlala poskytovat finanční asistenci v severovýchodním Súdánu, jejímž příjemcem měla být zejména *Beja Relief Organization*. Vzhledem k následným bojům mezi vládou a jednotkami NDA byly však tyto programy pozastaveny, čímž byla činnost *Beja Relief Organization* ukončena. Generální tajemník OSN Pan Ki-mun v srpnu téhož roku obdržel od představitelů BC otevřený dopis, kde jej žádají o urgentní řešení katastrofální situace a hrozící humanitární krize, způsobené „zanedbáváním a marginalizací“ místních obyvatel ze strany súdánské vlády.⁶

Pro monitorování a nalezení mírového řešení v Súdánu byla OSN dne 24. 3. 2005 založena *United Nations Mission in Sudan* (UNMIS), jejíž divize politických záležitostí se zabývala monitoringem mimo jiné súdánskému východu a Dárfúru.⁷ Nabízí se tedy srovnání severovýchodního Súdánu a Dárfúru v mezinárodním měřítku. Základním rozdílem mezi oběma konflikty je především internacionalizace konfliktu v Dárfúru, který má jak vzhledem k uprchlíkům, tak i k rebelujícím skupinám svou odezvu v sousedním Čadu. Obě země (Čad a Súdán) se navíc v nedávné minulosti obviňovaly z podpory rebelů na území druhého státu. O internacionalizaci konfliktu v severovýchodním Súdánu nelze hovořit v takové míře jako v případě Dárfúru, byť – jak vidno – v devadesátých letech se Súdán a Eritrea vzájemně obviňovaly z vměšování se do vnitřních záležitostí svých zemí.

Měsíc před zahájením 10. summitu Africké unie v etiopské Addis Abebě (který se konal na přelomu ledna a února 2008) vznikla spojením mise OSN a AU společná *UN-AU Mission in Darfur* (UNAMID), což Pan Ki-mun označil za historický milník v řešení dlouhotrvajícího konfliktu v Dárfúru.⁸ Jako možnosti další spolupráce označil konflikty v Somálsku, v Demokratické republice Kongo a v severní Ugandě. Přestože destinací mise je hlavně Dárfúr, neopomněl generální tajemník OSN upozornit na to, že řešení konfliktu v Dárfúru musí jít ruku v ruce s mírovými snahami i v jiných částech Súdánu, aby chom nebyli zanedlouho svědky „jiných Dárfurů“.

Konflikty v Súdánu mají pro tuto obrovskou zemi neblahý mezinárodní dopad, který se odráží nejen v rámci OSN (tlakem na jejich rychlé ukončení), ale i v rámci AU. Již třikrát Súdán neuspěl se žádostí o předsednictví AU. Naposledy se tak stalo letos v lednu, kdy addisabeský deník *Metropolitan* uveřejnil informaci, že náměstek súdánskému ministra zahraničních věcí Mutrifí Siddíq pospíchal téhož měsíce podat do Etiopie nominaci na předsednictví Africké unie.⁹

Samostatnou kapitolou je nejednotnost Rady bezpečnosti OSN v postupu vůči Súdánu. Zatímco Bílý dům obviňuje chartúmskou vládu z podpory arabských milicí a z odpovědnosti za genocidu (v oblasti zemřelo již zhruba 200 tisíc lidí), Čína se staví zdrženlivě

k otázce sankcí. Jak ukazuje Pavel Hlaváček (*Hlaváček, 2007, s. 260*), důvody, které vedou Peking k takovému jednání, nelze hledat pouze v otázce ropy, i když ropa je důležitým faktorem v přístupu k súdánské krizi. Čínské postoje vůči Chartúmu jsou vedeny i složitostí její vnitřní politiky v souvislosti s Tchaj-wanem a s Tibetem. Pokud by Čína umožnila světovým mocnostem zasáhnout do citlivých otázek Súdánu, vystavovala by se tím nebezpečí zvýšeného tlaku na mezinárodní řešení situace na Tchaj-wanu a v Tibetu.

Lionel Cliffe a Philip White (*Cliffe – White, 2003, s. 49*) ve své studii definují typy konfliktů podle míry zapojení státu (viz následující tabulka). Na této definici lze ujasnit rozdíl mezi konflikty v Dárfúru a na severovýchodě Súdánu. Domnívám se, že podle definice zmíněných autorů patří konflikt v Dárfúru jak do kategorie mezistátního konfliktu (vzhledem k podpoře rebelů z N'Djameny), tak i do kategorie národního konfliktu, kde spadá do úrovně 1 a 2. Vzhledem k přítomnosti (vládou podporovaných) arabských milicí *džandžauíd* v Dárfúru lze hovořit i o třetím typu konfliktu, a to o jeho první úrovni. Naproti tomu severovýchodní Súdán nevykazuje známky mezistátního konfliktu, ale jednoznačně mu náleží úroveň 2 národního konfliktu. V žádném případě zde naopak nejde o warlordismus, charakteristický například pro Somálsko nebo pro východní části Konga.

Typ konfliktu	Úroveň
Mezistátní	1) válka
	2) pohraniční boje
	3) podpora rebelů
Národní (zapojení vlády)	1) boj rebelů proti státní moci
	2) region v konfliktu s centrem
	3) warlordismus
Komunitní	1) vládní přívrženci
	2) vláda jako zprostředkovatel
	3) nezainteresovanost vlády

Čím se Dárfúr odlišuje od severovýchodního Súdánu, je též zapojení provládních jednotek *džandžauíd*, jejichž jakákoliv obdoba v severovýchodním Súdánu absentuje. Zde jde o konflikt mezi opozičními silami a vládními vojsky, tedy „regulárními“ silami. Ovšem – jak uvádějí Lionel Cliffe a Philip White (*Cliffe – White, 2003, s. 49–50*) – konflikty, které se odehrávají ve znamení ohrožení státního režimu, mají obvykle tendenci překračovat hranice daného státu. To se již stalo v Dárfúru. Tlak mezinárodní veřejnosti, zejména regionálních sdružení typu IGAD, by měl zabránit již existujícím konfliktům v dalším rozšíření mimo dosavadní hranice.

VLIV EKONOMICKÝCH FAKTORŮ NA KONFLIKT V SEVEROVÝCHODNÍM SÚDÁNU

Jak napsal Fareed Zakaria, etnické konflikty jsou „*tak staré jako psané dějiny a pokud jde o jejich podněcování, jsou diktatury stěží bez viny*“ (*Zakaria, 2005, s. 140*). Etnická politika NIF není jednoduše čitelná a snad i proto došlo v minulosti ke zjednodušení konfliktu na konflikt mezi Severem a Jihem. V Súdánu nalezneme mnoho menšin hlásících se k islámu a mnoho menšin majících bohatou historii spojenou s militantním mahdismem. K nim patří právě Bedžové. Jak uvádí Alex de Waal a A. H. Abdel Salam (*de Waal – Abdel Salam, 2004 b, s. 99*), některé klany Bedžů jako Hamush Koreb jsou mnohem kon-

zervativnější než samotná NIF, zvláště pokud jde o status žen. Přesto arabští neofundamentalisté (jak nazývají vládu de Waal a Abdel Salam /*de Waal – Abdel Salam, 2004 b/*) či „vyslovení islamisté“ (*Huntington, 2001, s. 126*) označují některé praktiky Bedžů za neislámské a odlišující se od „arabského“ standardu. Na obou stranách tak vzrůstá určitá forma rasismu, spočívající v diskuzi o povaze islámu. Vláda používá zmíněná obvinění z porušování zásad islámu k legitimizaci svých akcí. Konflikt navíc přerostl v celoregionální vzhledem k uprchlíkům v okolních zemích a k mezinárodněpolitickým dopadům (*Baar, 2002, s. 311–312*).

K potlačování lidských práv nedochází v Súdánu pouze v souvislosti s nemuslimskými populacemi na jihu země, ale též v muslimských regionech na severu země. Zatímco arabští obchodníci a politici obsadili klíčové funkce v armádě, ve státní správě a v dalších institucích a rozdělují pozice na základě etnického klíče, Bedžové (a další etnické skupiny) jsou diskriminováni, když jim je odepřen přístup do podobných aktivit. Studenti, kteří jsou etnickými Bedži, nemají podle vyjádření představitelů BC právo zakládat studentské svazy. Stejně tak v posledních letech pouze jeden diplomat byl původem Bedža. Požadavky BC jsou proto formulovány a směřovány především na participaci všech etnických skupin na politickém a ekonomickém dění v Súdánu.

Pravděpodobně závažnějším tématem je ekonomizace konfliktu. Jak uvádí Jiří Tomeš (*Tomeš, 2007 b, s. 105*), badatelé se stále více orientují na výklad ekonomických faktorů v pozadí etnických konfliktů. Severovýchodní region je bohatý na suroviny, z nichž však Bedžové nemají výrazný zisk. Stížnosti BC se týkají především národních plánů a projektů, které ničí životní prostředí, přinášejí nemoci a chudobu. Kritizován je zejména nepotismus, který se rozmohl po získání nezávislosti a na jehož základě jsou preferováni arabští obchodníci a zaměstnavatelé z Chartúmu na úkor Bedžů, kteří jsou vylučováni z podílu na rozhodovacích funkcích a z kontroly zdrojů (*Dirar, 2005*). Nedostatek nemocnic a kvalitních škol spolu s přílivem uprchlíků z jiných oblastí regionu způsobuje nedostatek kapacit v těchto institucích, nemluvě již o vypalování koránských škol súdánskou vládou (*de Waal – Abdel Salam, 2004 b, s. 73*). V neposlední řadě nepřispívá k rozvoji Bedžů i určité rozštěpení názorů uvnitř BC, kde existují postoje prosazující úplnou samostatnost anebo pouze autonomii s podílem na moci v Súdánu. Vzhledem k centrální vládě v Chartúmu je složité prosazovat svá práva, když prezident Súdánu na počátku devadesátých let sám vyzval BC, že pokud chce získat podíl na moci a bohatství, tak jen skrze válku. To samozřejmě posílilo bojovné nálady uvnitř radikálních křídel BC. Když v květnu 2000 BC poničil ropovod do přístavu Bašír, súdánská státní média tento akt marginalizovala a informovala o jeho rychlém opravení a o znovuzapojení do provozu. V roce 1998 začala ve východním Súdánu podnikat kanadská ropná společnost Talisman Energy Incorporated a právě její ropovod se stal několikrát terčem útoků. Vládní úřady vypověděly, že za útoky stála komanda Bedžů na velbloudech a údajně měli být všichni podezřelí zatčeni. BC tuto tezi odmítl a naopak oznámil zabití jedenácti súdánských vojáků.

Jedním ze stěžejních požadavků BC je zastavení exportu ropy ze severovýchodního Súdánu. Politici BC dlouhodobě poukazují na zhoršování životních podmínek svých obyvatel, vysídlování, masové vraždy a znečišťování životního prostředí. Zároveň byla během vlády NIF prodána úrodná půda ve východosúdánských oblastech Algaš a Butana zahraničním investorům, aniž by z toho Bedžové měli jakýkoliv užitek. Bedžové z těchto oblastí byli násilně vystěhováni a přesídleni do aridních zón. Bedžové byli vysídlováni již v průběhu osmdesátých let během hladomoru a sucha. Rozsáhlé plochy území byly zabrány novými přistěhovalci ze západní Afriky, núbijskými přesídlenci a uprchlíky z Eritreje. V pozadí těchto událostí stály především politické faktory. Arabský kmen Rašaida, jemuž se vedlo v přeshraničním pašování dobytka během války proti Mengistovu režimu v Etiopii, expandoval na území Bedžů. Další bývalé pastviny byly zabrány ve prospěch bavlněných plantáží a farem v jižní části regionu. Tyto jevy byly typické i pro další části Súdánu, kde se nacházela nearabská populace, v oblasti Modrého Nilu a v jižním Kordo-

fánu (Johnson, 2004, s. 138). Jiří Tomeš k povaze ekonomických konfliktů dodává, že „kulturně založené křivdy slouží často k maskování skutečných, tedy ekonomických cílů“ (Tomeš, 2007 b, s. 105). Podle některých teorií jsou skutečnými původci konfliktů rebelové či místní politické „elity“, chovající se kořistnický, jakož i s nimi „spojené podnikatelské skupiny a právě jejich sobecké zájmy a [právě – poznámka autora] nezájem o řešení sociálních problémů [je – poznámka autora] tím hlavním motivem rebelií“ (Tomeš, 2007 b, s. 105).

Tento konflikt – jak se zdá – nemá konce ze dvou důvodů. Bedžové na jedné straně bojují se zbraní v ruce proti vládě v Chartúmu, na druhé straně vláda oplácí ještě krutější měrou v podobě likvidace fungování celého administrativního systému v určitých oblastech, k tomu patří i střelba do demonstrujících lidí, kteří požadují svá základní práva na regionální sebeurčení. Prosby Bedžů směrem k většímu mezinárodnímu tlaku na chartúmskou vládu zůstávají většinou bez odezvy. Músa Mohammed, lékař z Michiganu, který je členem BC již od šedesátých let, shrnuje ekonomizaci konfliktu následujícími slovy: „Hlavním problémem je to, že centrální vláda kontroluje příjmy ze zdrojů a z vzácných nerostů, marginalizuje lokální obyvatele a porušuje jejich práva rozhodovat o své vládě... Nejvzdálenější části země se staly koloniemi přiléhajícími k centru v Chartúmu, které ovládá bohatství a moc a rozděluje tak málo na služby... Jen málo lidí ve východním Súdánu má elektrinu a většina se nachází pod hranicí chudoby, hladoví a bojují s epidemiemi.“ (Citováno dle Campbell, 2005.) Bedžové se podle jeho názoru cítí frustrováni i tím, že se vážné mírové rozhovory (*Comprehensive Peace Agreement*) dosud odehrávaly pouze mezi vládou a SPLA. Jinými slovy řečeno, zúžení konfliktu na boj mezi Severem a Jihem paradoxně prospěl centrální vládě a odsunul řešení konfliktů v Dárfúru a na severovýchodě do nedohledna. Jak uzavírá Richard Cornwell (Cornwell, 2005), demokratický proces směřující k vzájemnému usmíření a k prosperitě bude spíše výsledkem nepředpokládaných a zúčastněnými protagonisty možná nechtěných událostí. To, že konflikt v Súdánu má skutečně multidimenzionální povahu, dokládá i Tesfaye Tafesse (Tafesse, 2001, s. 41–44), neboť nejde pouze o etnoregionální napětí, ale též o kontrolu surovin, včetně vody, byť ta se severovýchodního regionu příliš netýká.

* * *

Pokud hovoříme o konfliktu v severovýchodním Súdánu jako o „zapomenutém“, máme tím na mysli souhrn předchozích faktů, představených v této studii. Severovýchodní Súdán zůstával dlouhodobě ekonomicky marginalizován, což bylo způsobeno: 1) historickými důvody – nomádští Bedžové odporovali snahám státu o usazení a o změnu tradičního způsobu obživy; 2) vnitropolitickými důvody – Bedžové až do sedmdesátých let měli možnost participovat na vládě, nicméně od sedmdesátých let narůstá politická marginalizace, která se prohlubuje za vlády Omara Bašira; 3) mezinárodněpolitickými důvody – blízkost z mezinárodního hlediska významnějších konfliktů, válka za nezávislost Eritreje, eritrejsko-etioipský konflikt, somálská občanská válka, dárfúrský konflikt. Severovýchodní Súdán se navíc může „pochlubit“ i tím, že konflikt zde nedosáhl genocidního charakteru, jaký můžeme sledovat v Dárfúru. Přesto, nebo právě proto by ale mezinárodní společenství nemělo mlčet.

Pokud se kontroly výnosů z nerostného bohatství týká, již Sádiq al-Mahdí zastával názor, že nejvhodnějším řešením bude zavést fixní kvóty, na jejichž základě by jednotlivým regionům „přitékaly“ peníze z těžby surovin (Kok, 1992, s. 110). Sledoval tak nigerijský model, ovšem lze se oprávněně domnívat, že tomuto schématu musí předcházet demokratický proces, který by zrovnoprávnil postavení regionů na poli politickém, jinými slovy řečeno, proces, který by umožnil regionům větší podíl na moci na úkor centrální vlády, a toho nejsme v současném Súdánu svědky. Pro súdánskou politickou scénou se nabízí ještě etiopský federativní model, byť i ten díky svému založení na principech etnicity¹⁰ zažívá období nestability. Jediným řešením tak zůstává usilovat o vytvoření (a dodržování) ta-

kové ústavy, která by deetnizovala súdánskou politickou situaci a napomohla k posílení prvků regionalismu a decentralizace, a tak přispěla k většímu podílu dosud marginalizovaných skupin na vládě a výnosech ze zdrojů. Mezinárodní společenství, ať již ústy IGAD či OSN, má jedinečnou možnost přispět ke zprostředkování takového přechodu, který si ce není v krátkodobém horizontu reálný, ale je z dlouhodobého hlediska v zájmu stability regionu nevyhnutelný.

¹ V tomto textu budu užívat pro označení súdánského konfliktu velká písmena na začátku slov Jih a Sever, a to proto, že zde nemám na mysli již jen geografické označení, ale i kulturně-historické a politické celky, byť oficiálně tvoří samostatné politické jednotky.

² Přibližně polovina všech obyvatel hovoří súdánskou arabštinou jako svým mateřským jazykem. Zhruba 90 jazyků patří do nilo-saharské jazykové skupiny. Mezi severní nilotské jazyky se řadí například nuer, dinka, šiluk, luwo, do centrálních patří mimo jiné bari, lotuko a několik menších jazyků tzv. skupiny tesoturkana. V pohoří Nuba se hovoří asi 32 kordofánskými jazyky (podrobněji viz <http://www.ethnologue.com>).

³ Podrobné informace o současném dění v Súdánu lze nalézt na internetových stránkách: <http://www.sudanupdate.org>; nebo na stránkách organizace Human Rights Watch: <http://www.hrw.org/reports/2003/sudan1103/sudanprint.pdf>

⁴ Beja Congress, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/beja.htm> (18. 10. 2007).

⁵ Kromě již zmíněných internetových stránek lze odkázat ještě na <http://www.sudanupdate.org>, na internetové stránky CIA nebo některých světových deníků či médií obecně, které příležitostně přinášejí aktuální zprávy ze Súdánu. Stejně tak relevantně lze využít dokumenty a zprávy humanitárních a jiných organizací, jako jsou Human Rights Watch, Freedom House, Amnesty International, Transparency International a mnoho dalších.

⁶ Beja Congress: Beja Congress appeals to the UN to end marginalization of the Beja People, <http://www.new.sudanvision.com/news/beja-congress-appeals-un-end-marginalization-beja-people-376> (18. 12. 2007).

⁷ Bližší informace viz <http://www.unmis.org>

⁸ The Reporter. Addis Ababa, February 2, 2008, s. 15.

⁹ Metropolitan. Addis Ababa, January 25–26, 2008, s. 10.

¹⁰ The Convention of Federal Democratic Republic of Ethiopia. Addis Ababa, 1995.

Literatura

- Abdel-Rahim, Muhammad (1990): Sudan. Recent History. In: Africa South of the Sahara 1990. London: Europa Publications, 1990, s. 952–959.
- Aguda, Oluwadare (1973): Arabism and Pan-Arabism in Sudanese Politics. The Journal of Modern African Studies, Vol. II (1973), No. 2, s. 177–200.
- Ahmed, M.-T. H. (1999): Some linguistic and social aspects of writing Beja language. The First International Conference for the Beja Language. Cairo, 23.–25. September 1999. (Unpublished document.)
- Anderson, Benedict (2003): Pomyšlná společenství. In: Hroch, Miroslav (ed.): Pohledy na národ a nacionalismus – čítanka textů. Praha: SLON, 2003, s. 239–269.
- Baar, Vladimír (2002): Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus? Ostrava: Nakladatelství Tilia, 2002.
- Bascom, Jonathan (1990): Border Pastoralism in Eastern Sudan. Geographical Review, Vol. 80 (1990), No. 4, s. 416–430.
- Beshir, Muhammad O. (1980): Ethnicity, Regionalism and National Cohesion in the Sudan. Sudan Notes and Records, Vol. LXI (1980), s. 1–13.
- Beshir, Muhammad O. (1982): The Sudan's Twenty-Five Years of Independence: the Continuing Search for Systems. Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol. 9 (1982), No. 2, s. 114–131.
- Campbell, Kelly (2005): Emergent Insecurity in Eastern Sudan. USIPeace Briefing, December 2005, http://www.usip.org/pubs/usipeace_briefings/2005/1214_sudan.html (15. 10. 2007).
- Cliffe, Lionel – White, Philip (2003): Conflict Management and Resolution in the Horn of Africa. In: Mwaura, Ciru – Schmeidl, Susanne (eds.): Early Warning and Conflict Management in the Horn of Africa. Lawrenceville – Asmara: Red Sea Press, 2003, s. 43–67.
- Cornwell, Richard (2005): Sudan: All Quiet on the Eastern Front? African Security Review, Vol. 14 (2005), No. 3, <http://www.iss.co.za/pubs/ASR/14No3/AWCornwell.htm> (16. 10. 2007).
- D'Almeida-Topor, Hélène (2003): L'Afrique au 20e siècle. Paris: Armand Colin, 2003.
- De Waal, Alex (2004): The Politics of Destabilisation in the Horn, 1989–2001. In: De Waal, Alex (ed.): Islamism and its Enemies in the Horn of Africa. Bloomington: Indiana University Press, 2004, s. 182–230.
- De Waal, Alex – Abdel Salam, A. H. (2004 a): Africa, Islamism and America's War on Terror after September 11. In: De Waal, Alex (ed.): Islamism and its Enemies in the Horn of Africa. Bloomington: Indiana University Press, 2004, s. 231–257.
- De Waal, Alex – Abdel Salam, A. H. (2004 b): Islamism, State Power and Jihad in Sudan. In: De Waal, Alex (ed.): Islamism and its Enemies in the Horn of Africa. Bloomington: Indiana University Press, 2004, s. 71–113.

- Dirar, Suliman Salih (2005): The Plight of the Beja People in Eastern Sudan. Beja Congress, 29. 7. 2005, <http://www.sudaneseonline.com> (11. 11. 2005).
- Gilkes, Patrick (1990): Ethiopia. Recent History. In: Africa South of the Sahara. London: Europa Publications, 1990, s. 451–456.
- Hlaváček, Pavel (2007): Growing Power of China and its Foreign Policy in Africa. In: Machalík, Tomáš – Záhořík, Jan (eds.): Viva Africa 2007. Proceedings of the 2nd International Conference on African Studies. Ústí nad Labem: Dryada, 2007, s. 251–262.
- Horowitz, Donald L. (2000): Ethnic Groups in Conflict. With a New Preface. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2000.
- Huntington, Samuel P. (2001): Sřtět civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- Johnson, Donald H. (2004): The Root Causes of Sudan's Civil Wars. James Currey: Oxford, 2004.
- Jok, Madut Jok (2001): War and Slavery in Sudan. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.
- Keller, Edmond (1998): Transnational Ethnic Conflict in Africa. In: Lake, David A. – Rotschild, Donald (eds.): The International Spread of Ethnic Conflict. Fear, Diffusion, and Escalation. Princeton: Princeton University Press, 1998, s. 275–292.
- Keller, Edmond J. (2004): Understanding Conflicts in the Horn of Africa. In: Sriram, Chandra Lekha – Nielsen, Zoe (eds.): Exploring Subregional Conflict: Opportunities for Conflict Prevention. Boulder: Lynne Rienner Publisher, 2004, s. 17–53.
- Kok, Peter Nyok (1992): Adding Fuel to the Conflict: Oil, War and Peace in the Sudan. In: Doornbos, Martin – Cliffe, Lionel – Ahmed, Abdel Ghaffar M. – Markakis, John (eds.): Beyond the Conflict in the Horn. The Prospects for Peace, Recovery and Development in Ethiopia, Somalia, Eritrea and Sudan. Trenton: The Red Sea Press, 1992, s. 104–112.
- Kropáček, Luboš (1996): Islámský fundamentalismus. Praha: Vyšehrad, 1996.
- Lemarchand, René (1996): Burundi: Ethnic Conflict and Genocide. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Mazrui, Ali A. – Wagaw, Teshome (1981): The Case of Education and Culture Conflict in Eastern Africa. *Présence Africaine*, 1er et 2e Trimestres, No. 117–118 (1981), s. 209–237.
- Mikkonen, Juha (2007): Historical Imagology and the Modern Press. Paper presented at the Historical Imagology Conference, Oulu, August 29–31, 2007.
- Morton, John (1989): Ethnicity and Politics in Red Sea Province, Sudan. *African Affairs*, Vol. 88 (1989), No. 350, s. 63–76.
- Nugent, Paul (2004): Africa since independence. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Palmisano, Antonio L. (1991): Ethnicity: The Beja as Representation. *Ethnizität und Gesellschaft*, Occasional Papers, Nr. 29. Berlin: Freie Universität Berlin, 1991.
- Pantuliano, Sara (2002): Sustaining Livelihoods Across the Rural-Urban Divide. Pastoral Land Tenure Series, No. 14. International Institute for Environment and Development (IIED), 2002.
- Petterson, Don (2003): Inside Sudan. Political Islam, Conflict, and Catastrophe. Oxford: Westview Press, 2003.
- Piguet, François (1998): Des nomades entre la ville et les sables. La sédentarisation dans la Corne de l'Afrique. Paris – Geneve: Karthala – IUED, 1998.
- Salih, Hassan M. (1980): Hadandowa traditional territorial rights and inter-population relations within the context of the Nature Administration systém (1927–1970). *Sudan Notes and Records*, Vol. LXI (1980), s. 118–133.
- Salih, Hassan M. (1994): Struggle for the delta: Hadandowa conflict over land rights in the Sudan. *Nomadic Peoples*, No. 34/35 (1994), s. 147–157.
- Sidahmed, Abdel Salam (1995): The Beja. *Sudanupdate*, 1995, <http://www.sudanupdate.org>
- Smock, David R. (1982): Eritrean Refugees in Sudan. *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 20 (1982), No. 3, s. 451–465.
- Tafesse, Tesfaye (2001): The Nile Question: Hydropolitics, Legal Wrangling, Modus Vivendi and Perspectives. Münster – Hamburg – London: LIT Verlag, 2001.
- Tekle, Amaru (1994): Eritrea and Ethiopia. From Conflict to Cooperation. Lawrenceville: Red Sea Press, 1994.
- Tesař, Filip (2007): Etnické konflikty. Praha: Portál, 2007.
- Tomeš, Jiří (2007 a): Nové války? Proměna charakteru a geografické distribuce ozbrojených konfliktů po konci studené války. In: Tomeš, Jiří – Festa, David – Novotný, Josef a kolektiv (eds.): Konflikt světů a svět konfliktů. Praha: Nakladatelství P3K, 2007, s. 125–179.
- Tomeš, Jiří (2007 b): Války po rozpadu bipolárního světa – tendence a příčiny. In: Tomeš, Jiří – Festa, David – Novotný, Josef a kolektiv (eds.): Konflikt světů a svět konfliktů. Praha: Nakladatelství P3K, 2007, s. 77–124.
- Woodward, Peter (2003): The Horn of Africa: Politics and international relations. London – New York: I. B. Tauris, 2003.
- Youngs, Tim (2004): Sudan: conflict in Darfur. House of Commons Library: International Affairs and Defence Section. Research Paper, No. 4/51 (23 June 2004).
- Zakaria, Fareed (2005): Budoucnost svobody. Neoliberalní demokracie v USA i ve světě. Praha: Academia, 2005.

Poznámka

Autor by rád poděkoval všem třem oponentům za mnohdy podnětné připomínky, které přispěly k finální podobě jeho textu. Zároveň děkuje pracovníkům addisababské univerzity v Etiopii, že mu umožnili vyhledávat primární i sekundární materiály spojené s problematikou Súdánu.